

1855 DEPREMİ SONRASINDA BURSA EMİR SULTAN CAMİİ ve TÜRBESİ'NİN ONARIMI

Repair of Bursa Emir Sultan Mosque and Tomb after the 1855 Earthquake

Eser ÇALIKUŞU¹

Özet

Bursa; topraklarında barındırdığı Osmanlı sultanları, evliyalar, alperenler ve sufilerle yüzyıllar boyunca manevi önemini korumuştur. 1391'de Buha-
ra'dan Bursa'ya gelen, asıl adı Şemseddin Muhammed olan ve Seyyid olduğu
için "Emîr" olarak anılan Emir Sultan, Bursa'nın doğusundaki bir mevkide tek-
kesini kurmuştur. Osmanlıların şenlendirme politikası çerçevesinde şehrin sı-
nırlarını belirleyerek yüksek tepelere inşa ettirdikleri sultan külliyelerinin ha-
ricinde Emir Sultan'ın hanımı ve Yıldırım Bayezid'in kızı Hundi Fatma Hatun
tarafından 15. yüzyılın ilk yarısında tekkenin yakınına Emir Sultan adına cami,
türbe ve hamam inşa ettirilerek burası Emir Sultan Külliyesi'ne dönüştürül-
müştür. Külliye, Emir Sultan Türbesi'nin de burada yer almasıyla inanç tarihi
açısından yüzyıllardan beri Bursa'nın önemli bir odak noktası olmuştur. Cami
ve türbe çeşitli zamanlarda depremler sebebiyle yıkılarak tekrar inşa edilmiş-
lerdir. Tek kubbeli cami plan şeması, sekizgen planlı türbe ve bu yapılarda taş
tuğla kullanımının görülmesi, her iki yapının Türk mimarisinin geleneksel iz-
lerini taşıdığını göstermektedir. Caminin kuzeyinde bir avlu olması ve avlu-
ya karşılıklı giriş kapılarının bulunması geleneği, Büyük Selçuklu döneminde
İran ve çevresindeki camilerde görüldüğü gibi, Anadolu'da da Erken Türk Bey-
likleri (Artuklu Camileri), Anadolu Selçuklu, Beylikler ve Osmanlı dönemle-
rinde de devam etmiştir. Çalışmanın amacı inanç tarihi açısından önemli olan
Emir Sultan Külliyesi'ndeki cami ve türbe yapılarının 1855 depreminde zarar
gördükten sonra onarımı için hazırlanan keşf-i evvel defterinin incelenmesidir.
Çalışma gerçekleştirilirken öncelikle Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşi-
vi'nde yer alan 1855 depreminde zarar gören Emir Sultan Camii ve Türbesi'nin
onarımı için hazırlanan keşf-i evvel defterinden bilgiler aktarılacaktır. Ayrıca
Mehmed Şemseddin Efendi'nin "Yâdigâr-ı Şemsi", Kâmil Kepecioğlu'nun "Bur-
sa Kütüğü", Ekrem Hakkı Ayverdi'nin "Osmanlı Mî'mârîsinde Çelebi ve II. Sul-
tan Murad Devri: 806-855 (1403-1451)", Kazım Baykal'ın "Bursa ve Anıtları",
Mehmed Safiyüddîn Erhan'ın "Bir Zamanlar Bursa'ydı-Bir Pâyitahtın Pâyima-
li" kitaplarından yararlanılacaktır. Güncel olarak yerinde yapılacak tespitlerle
de yapılar sanat tarihi açısından değerlendirilecektir. Sonuç olarak Emir Sultan
Camii ve Türbesi'nin 1855 depreminden sonra yapılan onarımı orijinal belge-

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Bandırma Onyediyüzyıl Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü,
ecalikus@bandirma.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-2526-1664.

lerle ve yerinde yapılacak tespitlerle ortaya konulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Emir Sultan Cami, Emir Sultan Türbesi, Osmanlı Mimarisi, Keşf-i Evvel Defteri, Onarım

Abstract

Bursa: it has preserved its spiritual importance for centuries with the Ottoman sultans, saints, alperens and sufis it housed in its lands. Emir Sultan, who came to Bursa from Bukhara in 1391, whose real name was Şemseddin Muhammed and was known as “Emir” because he was Sayyid, established his lodge in a place east of Bursa. In the first half of the 15th century, a mosque, tomb and bath were built in the name of Emir Sultan, by Hundi Fatma Hatun, the wife of Emir Sultan and daughter of Yıldırım Bayezid, besides the sultan’s complexes, which they had built on high hills by determining the borders of the city within the framework of the festivities policy of the Ottomans, in the first half of the 15th century has been converted to. The complex has been an important focal point of Bursa for centuries in terms of faith history, with the Emir Sultan Tomb located here. The mosque and the tomb were destroyed and rebuilt at various times due to earthquakes. The single-domed mosque plan scheme, the octagonal tomb and the use of stone bricks in these structures show that both structures bear the traditional traces of Turkish architecture. The tradition of having a courtyard in the north of the mosque and having opposite entrance doors to the courtyard continued in Anatolia during the Early Turkish Principalities (Artuklu Mosques), Anatolian Seljuk, Principalities and Ottoman periods, as seen in the mosques in and around Iran during the Great Seljuk period. The aim of the study is to examine the book of discovery prepared for the repair of mosques and tombs in the Emir Sultan Complex, which is important for the history of faith, after they were damaged in the 1855 earthquake. While the study is being carried out, first of all, information will be transferred from the book of discovery prepared for the repair of Emir Sultan Mosque and Tomb, which was damaged in the 1855 earthquake in the Directorate of State Archives Ottoman Archives. In addition, Mehmed Şemseddin Efendi’s “Yâdigâr-ı Şemsi”, Kamil Kepecioğlu’s “Bursa Kütüğü”, Ekrem Hakkı Ayverdi’s “Osmanlı Mi’mârisinde Çelebi ve II. Sultan Murad Devri: 806-855 (1403-1451)”, Kazım Baykal’s “Bursa ve Anıtları”, Mehmed Safiyüddin Erhan’s “Bir Zamanlar Bursa’ydı-Bir Pâyitahtın Pâyimalı” will be used. The structures will be evaluated in terms of art history with the determinations to be made on site. As a result, the repair of Emir Sultan Mosque and Tomb after the 1855 earthquake will be revealed with original documents and on-site determinations.

Keywords: Emir Sultan Mosque, Emir Sultan Tomb, Ottoman Architecture, Keşf-i Evvel Register, Repair

Giriş

Bursa, 1326 yılında Orhan Gazi'nin kenti fethiyle beraber hızla Türkleşmiş, Osmanlı sultanları tarafından şehre kendi adlarıyla anılan külliye inşaat ettirilmiştir. Osmanlıların şenlendirme politikası çerçevesinde şehrin sınırlarını belirleyerek yüksek tepelere inşa ettirdikleri sultan külliyelerinin haricinde, kentte yaşayan evliyalara, alperenler ve sufler tarafından da Bursa'nın birçok noktasına tekkeler kurulmuştur. Genellikle ıssız yerlere kurulan tekkeler, tıpkı sultan külliye gibi zamanla çevrelerinde insanların yaşamasını sağlamış ve o alanlarda içlerinde cami, mescid, medrese, türbe, hamam gibi yapıların da bulunduğu mahalleler oluşmuştur.

1391 yılında Buhara'dan Bursa'ya gelen, asıl adı Şemseddin Muhammed olan ve Seyyid olduğu için "Emîr" olarak anılan Emir Sultan, Bursa'nın doğusunda ovaya hakim, yüksek bir alanda tekkesini kurmuştur. Emir Sultan'ın hanımı ve Yıldırım Bayezid'in kızı Hundi Fatma Hatun tarafından 15. yüzyılın ilk yarısında tekkenin yakınına Emir Sultan adına cami, türbe ve hamam inşa ettirilerek burası Emir Sultan Külliyesi'ne dönüştürülmüştür (E. H. Ayverdi 1972: 283), (M.S. Erhan 2016: 147, 154), (K. Kepecioğlu 2009: 33), (M.Ş. Ulusoy 2021: 28, 29). Külliye, Emir Sultan Türbesi'nin de burada olması sebebiyle inanç tarihi açısından yüzyıllardan beri Bursa'nın manevi bir odak noktası olmuştur.

Emir Sultan Külliyesi'nde, eskiden tevhidhâne olarak da kullanıldığı tahmin edilen cami, derviş hücreleri ile tekkenin harem-selâmlık bölümleri, imaret, türbe, hamam, Çelebi Sultan Mehmed'in torunu Hatice Hatun tarafından yaptırılan mektep ve Cezerî Kasım Paşa'nın yaptırdığı medrese yapıları yer almaktaydı. Bu yapılara ayrıca 18. ve 19. yüzyıllarda muvakkithâne, kütüphane ve caminin güney ile batı yönlerindeki çeşmeler ilave edilmiştir. Yapılardan günümüze ise 19. yüzyılda tekrar inşa edilen cami ve türbe, hamam, çeşmeler ve tekkenin eskiden selamlık olan yerine rekonstrüksiyonu yapılan harem kısmı gelebilmiştir. Emîr Sultan Külliyesi günümüze gelene dek çeşitli tarihlerde pek çok onarım geçirmiş, her dönem padişahlar ve kentin yöneticileri tarafından önem verilen bir yapı bütünlüğü olmuştur (M.B. Tanman 1995: <https://islamansiklopedisi.org.tr/emir-sultan-kulliyesi>).

1. Emir Sultan Camii ve Türbesi'nin Mimari Özellikleri

Emir Sultan Camii H. 1210/M.1795-96 depreminde tamamen yıkılmış olup, günümüzdeki cami, III. Selim tarafından H.1219/M.1804-1805 yılında tekrar inşa ettirilmiştir (A. Gabriel: 131), (M.B. Tanman 1995: <https://islamansiklopedisi.org.tr/emir-sultan-kulliyesi>).

Güneydeki cami ile kuzeydeki türbenin konumları, 1855 depreminden sonraki onarımlarda da aynı kalmıştır. Caminin ilk planı ile ilgili araştırmacıların değişik görüşleri vardır. M. Şemseddin Ulusoy ve Kâmil Kepecioğlu caminin eskiden altı kubbeli olup, güney duvarı önünde eski caminin temellerini gördüklerini belirtmişlerdir (M.S. Erhan 2016: 154). Albert Gabriel, caminin eski halinin Fatih döneminde Ulucami'ye benzer bir şekilde altı kubbeli olarak büyütülmüş olabileceğini söylemektedir (A. Gabriel: 134). Ekrem Hak-

kı Ayverdi ise H. 913/M.1507 tarihli bir belgede (K. Kepecioğlu 2009: 34), “Sabıkân bir kubbe iken hâliyen dört kubbe ve bir harem olduğundan...” ifadesi yazdığından caminin eskiden kare planlı ve tek kubbe ile örtülü olduğunu, sonrasında ise kuzeyine üç kubbe ile örtülü bir son cemaat yerinin ilave edildiğini söylemektedir. Evliya Çelebi ise şadırvanlı avlunun etrafında derviş odaları olduğunu anlatmaktadır. M. Baha Tanman bu plan şeklinin Anadolu Türk mimarisinde cami-tekke ve cami-medrese olarak inşa edilen çoğu yapıda görülebildiğini belirtmektedir (M.B. Tanman 1995: <https://islamansiklopedisi.org.tr/emir-sultan-kuliyesi>).

Günümüzde H.1219 / M.1804 yılında III. Selim’in yaptırdığı plan şekli ve dönemin mimarisini yansıtan ampir üslubunda olan cami, 15,20 × 15,20 m. ölçülerinde kare planlı ve tek kubbeli bir asıl ibadet mekanına sahiptir (K. Baykal 1993: 146), (R. Kaplanoğlu 2003: 120), (M.S. Erhan 2016: 147). Kuzey yönündeki girişin üzerinde III. Selim’in adını ve H. 1219 / M. 1804-1805 tarihini taşıyan ta’lik hatlı manzum kitâbe yer alır. Yapının duvarlarında hem kesme taş örgü hem de tuğla ve kesme taştan oluşan almaşık örgü çeşidi kullanılmıştır. Kubbeye geçiş tromplarla olup, kubbe dışarıdan kurşun ile kaplıdır. Duvar pâyeleri on üç adet olup, ana beden duvarlarındaki girinti ve çıkıntılı tasarımıyla cephelere hareket katmaktadır. Cephelerde, en üstte bir silme kuşağı orta kemer kısmında ana beden duvarı saçağından yükselerek, barok etkili bir dalgalanma göstermektedir. Üçer adet kemere ayrılan cephenin ortasındaki kemer daha büyük ve yüksek olup, içerisinde üç pencere yer alır. Yanlardaki daha küçük ve alçak kemerler ise sağır niş şeklindedir. M. Baha Tanman’a göre Osmanlı mimarisinde birkaç örnekte görülen, fakat Bizans yapılarında sıklıkla rastlanılan bu mimari detay, yapının tasarımında ya da inşaatında Rum asıllı mimar veya kalfaların çalıştığı fikrini vermektedir (M.B. Tanman 1995: <https://islamansiklopedisi.org.tr/emir-sultan-kuliyesi>). Caminin iç mimarisinde bazı detaylar ve kalem işi süslemeleri de Türk Barok üslubundadır.

Asıl ibadet mekanının kuzeybatı ve kuzeydoğu köşelerinde iki adet minaresi vardır. Kesme taştan inşa edilen minareler, kare tabanlı kaideler üzerinde silindirik gövdelidir. Minareler Geç dönem Osmanlı sanatının özelliği olarak, akantus yaprağı biçimindeki konsollarla desteklenen korint üslubundaki sütun başlıklarına benzeyen şerefeler ve kesme taştan örülen külâhlarıyla, 1868-1869’da Sultan Abdülaziz dönemindeki onarıma ait olduklarını gösterirler (M.B. Tanman 1995: <https://islamansiklopedisi.org.tr/emir-sultan-kuliyesi>).

Avlusu enine gelişen dikdörtgen bir plandadır. Güney yönünde cami, kuzeyde türbe ve türbenin yanında oda şeklinde mekânlar, doğu ve batıda yuvarlak kemerli avlu giriş kapıları bulunmaktadır. Avludaki revaklar bağdâdî sıvalı aynalı tonozlarla örtülü olup, tüm avluyu beyaz mermerden sütunlar üzerine yine bağdâdî sıva ile yapılan ahşap kaş kemerler çevreler. Cami giriş cephesindeki ve türbe penceresinin önündeki kaş kemerler diğer revak kemerlerine göre daha yüksektir. Böylece revakın görünümü hareketlendirilmiş ve yapıların ana giriş eksenleri belirtilmiştir. Caminin giriş kapısının üzerinde Barok etkili ahşap bir mahfil yer alır. Asıl ibadet meka-

nına bitişik son cemaat yerinin üstünde asma kat vardır. Caminin kuzeydoğu ve kuzeybatı köşelerinde bulunan merdivenlerle çıkılan bu üst kat birimleri günümüzde kadınlar mahfili olarak kullanılmaktadır. Dikdörtgen pencerelerle avluya açılmakta, yine kapılarla caminin içinde kuzeydeki ahşap mahfile açılmaktadır. Avlunun kuzeydoğu ve kuzeybatı köşelerinde ise dikdörtgen planlı birer oda vardır. Merdivenlerle çıkılan batı yönündeki avlu girişinde kaş kemerli küçük bir revak yer almaktadır. Avlunun ortasında sekizgen planlı, geç dönem Osmanlı sanatı özelliklerini yansıtan mermer bir şadırvan bulunur (M.B. Tanman 1995: <https://islamansiklopedisi.org.tr/emir-sultan-kuliyesi>).

Cami'nin kuzeyinde yer alan Emir Sultan Türbesi, Sultan Abdülmecid tarafından H. 1261/ M. 1845'te tamir ettirilmiş, Sultan Abdülaziz tarafından H. 1285/M.1868'de tekrar yaptırılmıştır. Türbenin cepheleri ve iç süslemesi ampir üslubunu yansıtır. (K. Baykal 1993: 146), (M.B. Tanman 1995: <https://islamansiklopedisi.org.tr/emir-sultan-kuliyesi>), (K. Kepecioğlu 2009:37), (M.S. Erhan 2016: 147). Türbenin ortasında Emîr Sultan'ın sandukası, yanlarında ise eşi Hundi Fatma Hatun, oğulları Emîr Ali ve iki kızlarının sandukaları bulunmaktadır (K. Kepecioğlu 2009: 37). Emîr Sultan'ın sandukası diğer sandukalardan daha büyük ve yüksek olup, üzeri yaldızlı ve oymalı ahşap korkulukludur. Türbenin zemin kotu, avlu kotundan yaklaşık 1 m kadar aşağıda bulunmaktadır (K. Baykal 1993: 146), (A. Gabriel: 131), (M.S Erhan 2016: 156), (M.B. Tanman 1995: <https://islamansiklopedisi.org.tr/emir-sultan-kuliyesi>). H. 1013 / M. 1605 yılına ait onarım keşfine göre, o tarihte cami avluya göre yüksekteydi ve avlu ile türbe de aynı seviyedeydi. Bu sebeple günümüzdeki avlu zemininin, caminin H. 1219 / M. 1804-1805'teki inşasında yükseltildiği bilinmektedir (M.B. Tanman 1995: <https://islamansiklopedisi.org.tr/emir-sultan-kuliyesi>), (M.S. Erhan 2016: 156).

Türbe sekizgen planlı olup, üzeri yüksek kasnaklı ve kurşunla kaplı bir kubbe ile örtülmüştür. İlk inşa edilen türbenin de sekizgen planlı ve kubbeli olduğu düşünülmektedir. Türbenin doğu ve batı bitişğinde dikdörtgen planlı birer oda yer alır. Doğudaki oda, türbenin giriş kapısının açıldığı ve günümüzde eski eserlerin camekânlar içerisinde sergilendiği bir mekân şeklindedir. Batıdaki oda ise eskiden türbedar odası olup, günümüzde kadın ziyaretçiler tarafından kullanılmaktadır. Türbenin girişi hariç yedi cephesinde de yuvarlak kemerli büyük birer pencere yer almaktadır. Güney yönündeki revaka açılan ziyaret (niyaz) penceresinin üzerinde Sultan Abdülaziz'in H. 1285 / M. 1868 tarihli, ta'lik hatlı onarım kitâbesi bulunur (R. Kaplıanoğlu 2003: 121), (M.S. Erhan 2016: 156). Türbenin içerisindeki süslemeler Türk Barok üslubunun özelliklerini yansıtmaktadır.

Emir Sultan Camii ve Türbesi'nin son restorasyonu ise, 2018-2021 yılları arasında Bursa Vakıflar Bölge Müdürlüğü'nce gerçekleştirilmiştir.

2. Emir Sultan Camii ve Türbesi'nin Onarımı için Hazırlanan Keşf-i Evvel Defteri

Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi'nde, 1855 depreminde zarar gören Emir Sultan Camii ve Türbesi'nin onarımı için hazırlanan keşf-i evvel defteri yer almaktadır. Defterin tam ismi "Depremde harab olan Bursa'daki Emir Sultan Camii ve Türbesi'nin tamiri için tanzim olunan keşf-i evvel defte-

ri” olup H. 1.03.1274 / M. 20 Ekim 1857 tarihlidir (B.O.A., EV.d... / 32540).

1855’te meydana gelen büyük Bursa depreminde Emir Sultan Camii ve Türbesi de büyük ölçüde zarar görmüştür. Yapıların onarımı için, erkân-ı harbiye ve mühendishâne-i hümayûn zâbitânı ve yapıların keşfine memûr ebniye-i hâssa hulefâsından Hacı Akif Efendi bendeleri ve Mısırlı Yani (Yorgi) Kalfa ile diğer bilirkişiler (uzmanlar) ile birlikte cami ve türbenin keşiflerini detaylı olarak gerçekleştirmişlerdir. Yapıların zarar görmüş yerlerini ve onarım masraflarını detaylı bir biçimde listelemişlerdir (BOA., EV.d... / 32540, 1).

Keşf-i evvel defteri’nde caminin kubbesinin çok harap olduğu yıkılıp yeniden yapılmak zorunda olduğundan bahsedilmiştir. Kubbenin yanı sıra müezzin mahfili inşası, maksurelerin inşası, minber ve kürsü inşası, sıvaların yenilenmesi, giriş kapısındaki kitabenin boyanması, top kandil askıları gibi camiye ait tüm detaylar hesaplanarak kaydedilmiştir. Caminin kubbe ve etrafındaki duvarların ikinci kafa tahtasına kadar feshiyle tesviyesi masrafı 10.000 kuruş, kârgir duvarlar inşâsı 69.977,5 kuruş, dıştan köşe ve pencere arasındaki sütunların inşası 65.250 kuruş, duvarda açılacak pencereler ve meşeden imal edilecek çerçeveler 20.960 kuruş, köşelere yarım kavisli kârgîr kubbelerin inşâsı 7.773 kuruş, demir kirişleri 25.000 kuruş, kârgîr kubbe inşâsı toplamda 103.906 kuruş, yaldızlı bakır alemleri 5.000 kuruş olarak kaydedilmiştir. Ayrıca som saçak ve kafa tahtaları inşâsı, kubbe içinde som kandiller gezinti mahalli 32.987,5 kuruş ve nev resim (yeni moda, yeni usûl) demir parmaklık inşası 9500 kuruş, fevkânî müezzin mahfili inşâsı 2175 kuruş, iki adet maksure inşası 1920 kuruş, minber-i şerîf 15.000 kuruş ve kürsü inşâsı 5.000 kuruş, sıva yenilenmesi 20.781 kuruş, duvarları 34.960 kuruş olarak belirtilmiştir. Mevcut pencere sövelerinin ağartılması 482,5 kuruş olarak yazılmıştır. Câmî’-i şerîfin giriş kapısı üzerindeki mevcut tarihinin boya ve yaldız tazelenmesi masrafı 1500 kuruş, yenilenen sacdan yapılan yaldızlı top kandil askıları ise 10.500 kuruş olarak belirlenmiştir (BOA., EV.d... / 32540, 1).

Caminin son cemaat yerinin bir kısmı yıkılmış, bir kısmı ise zamanla harap olmuş durumdadır. Burada yıkılan kısımlar fesh edilmiş ve alan düz hale getirilmiş, mevcut mermer sütunlar üzerine meşe ağacından taban ve sütunlar konulmuştur. Son cemaat yerinde yapılması gereken bina masrafları 73.893,5 kuruş olarak kaydedilmiştir. Ayrıca teneke oluk ve boruları bağdâdî saçığı 26.880 kuruş, kandil askıları 5000 kuruş olarak yazılmıştır (BOA., EV.d... / 32540, 2a, 3a).

Caminin minarelerinin tamamen yıkıldığı bilinmektedir. Minarelerin mevcut kürsüleri tesviye edilmiş ve onarılarak yeni küfeki taşından ince tarak yöntemiyle düzgünleştirilmiştir. Defterde minareler, şerefe tabanı som küp ve gövdeli, kurşun örtülü, yeni moda yaldızlı alemler, şerefeli, etrafları demirden korkuluklu olarak anlatılmıştır. Minarelerde kullanılan malzemelerin masrafları ayrıntılı olarak açıklanmıştır. Minarelerin onarımında mevcut kürsülerin tamiri 4900 kuruş, som küp ve gövdelerinin inşâsı 63.000 kuruş, yeni moda som şerefeleri 30.625 kuruş, som petek inşâsı 42.750 kuruş, külâhların inşası 27.170 kuruş, şerefe çevrelerinin demir korkulukları 25.000 kuruş, yeni moda yaldızlı alemler 2000 kuruş, sacdan yapılan kandil

askıları (48 adedi) 5.760 kuruş şeklinde masraf detayları defterde yer almaktadır (BOA., EV.d... / 32540, 2a).

Emir Sultan Türbesi'nin onarımı ile ilgili mevcut kurşunların kaldırılması, kubbe ve çevresinin kârgir duvarlarının zemîne kadar fesh ve tesviye olunması, kuzey yöndeki mezarlık tarafındaki temellerin güçlendirilmesi, kargir pâyve ve set duvarları inşâsı gibi yapılacak uygulamalar yazılmıştır. Yapılması gereken faaliyetlerin masrafları da tek tek belirtilmiştir. Türbenin hafriyatı için 1.980 kuruş, paye ve set duvarlarının inşâsı için 18.600 kuruş belirlenmiştir. Türbenin kârgir duvarlarının inşâsı için 52.986 kuruş, açılacak pencereler ve seng-i mermer (mermer taşından) parlak söveler için 15.600 kuruş, kârgir kubbe inşâsı için 45.900 kuruş, üzerine konulacak nev resim bakır alem için 3.500 kuruş masraf yazılmıştır. Yine türbenin demir parmaklıklarının onarımı için 700 kuruş, pencere içlerine parlak mermer döşenmesi için 4.462,5 kuruş, pencerelerin cam ve meşeden yapılan çerçeve masrafları için 3.100 kuruş, mevcut kapısının tamiri için 150 kuruş, iç ahşap döşemeler için 150 kuruş belirlenmiştir. Ayrıca sanduka-i şerif ve etrafının şebekesi için 2.500 kuruş, müzeyyen (süslenmiş) top askı için 1.500 kuruş, muvacehe (ön) penceresi üzerine mevcut tarih ve tuğranın tamiri ile yaldızının yenilenerek tekrar yerine asılması için 3.000 kuruş masraf yazılmıştır (BOA., EV.d... / 32540, 2b), (N. Özaydın 2017: 131).

Keşf-i evvel defterinde türbenin onarımıyla ilgili bir not da yer almaktadır. Türbenin bir önceki onarımında, zemininin caminin zemini kadar kaldırıldığı, mezarların da alt kotta kaldığı belirtilmiştir. Âlimlere bu durum danışılmış, türbeye doldurulan toprağın kaldırılması ve özgün haline çevrilmesinin gerektiği söylenilmiş, onarım sırasında bu konuya dikkat edilmesi gerektiği belirtilmiştir. Keşf-i evvel defterinde cami ve türbeyle ilgili yapılması gerekenler ve masrafların belirtilmesinden sonra odaların, şadırvanların, muvakkithanenin, batıdaki avluya giriş kapısının, dış duvarların ve dergahın onarımıyla da ilgili konulardan da bahsedilmiştir (BOA., EV.d... / 32540, 2b), (N. Özaydın 2017: 131).

Türbe tarafındaki harab ahşap odaların üzerindeki tavanı korunmaya alınmış, duvarların sağ bölümüne fesh ve tesviye olunmuş ve eksik taşları eklenmiştir. Meşe ağacından hatıllar, kurşunların değişimi, üç kat sıva ve yağlı renkli boya (kalemişi) yapılması gibi onarımlar için 14.242,5 kuruş masraf yazılmıştır. Yine bu odaların fevkani harab binanın tavan ve döşemesinin, altındaki kârgir duvarın yenilenmesi, tekrar sıva ve yağlıboya yapılması ise 4800 kuruş olarak yazılmıştır. Muvâcehe penceresi önüne Selimikâri kürsü ve başlıklı iki sütunla desteklenen üzeri kurşunla örtülü, altı ise Bağdâdî tavanlı ve üç kat sıva alçıdan yapılan malakârî tekniğinde süslemeler, kandil ve kârgir taklîdi yenilenen sundurma çatının inşâsı 8400 kuruş olarak kaydedilmiştir (BOA., EV.d... / 32540, 2b).

Türbenin avlusunda mevcut sundurma çatılarının ve dıştaki duvarlarının onarımıyla yağlıboya altın yaldız süslemeleri ve kurşunlarının onarımı 11.371,5 kuruş olarak yazılmıştır. Ayrıca defterde not olarak, şadırvanlı avlunun mevcut mermerlerinin çoğunun mezartaşlarından döşendiği, bazılarının altında yazı bulunduğu da görüldüğünden bu taşların ayrıştırılması, mezartaşı olmayanların yerinde kalması ve yeniden döşemelerin düzenlenmesi konusuna karar verildiği yazılıdır (BOA., EV.d... / 32540, 3a). 1891 yılında ise Hüdavendigar

Vilayeti Valisi Ahmet Münir Paşa tarafından caminin avlu kısmına mermer döşeme yaptırıldığı bilinmektedir (K. Kepecioğlu 2009:37). Keşf-i evvel defteri'nde avlunun ortasındaki şadırvanın onarımıyla ilgili de bazı detaylar vardır. Şadırvanın su gideri masrafı 16.299 kuruş, mermer döşeme masrafı 82.412,5 kuruş, demir parmaklığının yenilenmesi 180 kuruş, pirinç musluğunun yenilenmesi 440 kuruş olarak belirlenmiştir. Ayrıca batıda yer alan avluya giriş kapısının önündeki kâgir sütunların inşa masrafı 4550 kuruş, kapı kanatları ve saçakların inşası 2737,5 kuruş, tarih ve tuğrâ yazım masrafı ise 1500 kuruş olarak belirtilmiştir (BOA., EV.d... / 32540, 3a). Keşf-i evvel defterinde cami, türbe, şadırvan, revaklar, batı tarafındaki avluya giriş kapısı, muvakkithane, çeşmeler, kabristan duvarları gibi çeşitli kısımların onarımları için toplam yekûn olarak 1.332.321,5 kuruş tamirat masrafı kaydedilmiştir (BOA., EV.d... / 32540, 3a).

Sonuç

Emir Sultan Camii ve Türbesi, tekkenin yakınına Emir Sultan'ın hanımı ve Yıldırım Bayezid'in kızı Hundi Fatma Hatun tarafından 15. yüzyılın ilk yarısında inşa ettirilmiştir. Cami ve türbe çeşitli zamanlarda depremler sebebiyle yıkılarak tekrar inşa edilmişlerdir. 19. Yüzyılda yenilenen cami ve türbe yapıları bazı özellikleriyle Türk mimarisinin yüzyıllardır süren mimari geleneğini yansıtmaktadırlar. Caminin kuzeyinde büyük bir avlu bulunması ve avlu etrafında çeşitli mekanların olması geleneği, Büyük Selçuklu döneminde İran ve çevresindeki camilerde görüldüğü gibi, Anadolu'da da Erken Türk Beylikleri (Artuklu Camileri), Anadolu Selçuklu, Beylikler ve Osmanlı dönemlerinde de devam etmiştir. Ayrıca Emir Sultan Camii, günümüze gelen tek kubbeli plan şemasıyla, Emir Sultan Türbesi ise sekizgen plan şemasıyla Türk mimarisinin geleneksel izlerini taşımaktadırlar. Mimari detaylarda ve bazı süslemelerde ise inşa edildikleri tarihin yani, 19. Yüzyıl'daki Ampir ve Barok üslûplarının etkisi görülmektedir.

Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi'nde, 1855 depreminde zarar gören Emir Sultan Camii ve Türbesi'nin onarımı için hazırlanan M. 20 Ekim 1857 tarihli keşf-i evvel defterinde camii ve türbede onarılacak ve yenilenecek kısımlar detaylı olarak masraflarıyla birlikte belirtilmiştir. Bu konuda devlet tarafından görevlendirilen Hacı Akif Efendi bendeleri ve Mısırlı Yani (Yorgi) Kalfa ve onlarla birlikte çalışan bilirkişiler (uzmanlar) yapılarda detaylı incelemeler yapmışlardır. Özellikle caminin kubbesi, son cemaat yeri, minareleri başta olmak üzere, caminin maksureleri, mahfili, minberi ve kürsüsü, kalemişi bezemeleri, ayrıca türbenin duvarları ve zemini, kubbesi, pencereleri, cami ve türbenin kitâbeleri, avludaki bağdadi revaklar, avlu zeminindeki mermerler gibi birçok bölümün onarımı detaylı olarak masraflarıyla birlikte anlatılmıştır.

Sonuç olarak, Bursa'daki Emir Sultan Camii ve Türbesi inanç tarihi açısından önemli bir nokta olması sebebiyle, onarıma ihtiyaç duyulduğu dönemlerde her zaman gerekli tamiratı görerek günümüze kadar gelen yapılardır. Cami H.1219 / M.1804 yılında III. Selim'in yaptırdığı plan şekli ile türbe ise Sultan Abdülaziz tarafından H. 1285/M.1868'de yaptırıldığı üslûpla günümüze ulaşmışlardır. Caminin ilk yapıldığı planda olmadığı fakat günümüzdeki tek kubbeli plan şekliyle geleneksel Türk mimarisi geleneğini devam ettirdiği

görülmektedir. Türbe ise sekizgen plan şemasıyla özgün planını yüzyıllardır korumaktadır. Cami ve türbenin mimari üslûp ve süslemelerinde, 19. yüzyıl-da Türk sanatına da yansıyan Ampir ve Barok üslûpları görülmektedir. Geç dönem Osmanlı sanatına ait bu üslûpların yapılarda görülmesi, bu dönemde yaşayan ve onarımı yaptıran padişahın kendi döneminin üslûbunu mimar ya da sanatkarlar vasıtasıyla yansıtmak ve geriye kalıcı eserler bırakmak istemesi sebebiyledir. Bursa'da "Küçük Kıyamet" olarak adlandırılan 1855 depreminden sonra, 1857'de devlet tarafından görevlendirilen uzmanlarca yapılan cami ve türbedeki hasarlı kısımların detaylı tespitini içeren keşf-i evvel defteri, günümüz için de yapıların olası bir depremde güçlü ve zayıf yönlerini ortaya çıkarmakta önemli bir belge niteliğindedir.

Kaynakça

Arşiv Belgesi

BOA., EV.d... / 32540, H. 1.03.1274 (M. 20 Ekim 1857)

Kitaplar-Makaleler

Ayverdi, Ekrem Hakkı (1972). Osmanlı Mi'mârîsinde Çelebi ve II. Sultan Murad Devri: 806-855 (1403-1451), C. 2, İstanbul: Fetih Cemiyeti Yayınları.

Baykal, Kâzım (1993). Bursa ve Anıtları, Bursa: Taç Vakfı Yayınları.

Erhan, Mehmed Safiüddin (2016). Bir Zamanlar Bursa'ydı Bir Pâyitahtın Pâyimâli, İstanbul: Sufi Kitap.

Gabriel, Albert. Bir Türk Başkenti Bursa, C. I-II, Çev. Neslihan Er, Hamit Er, Aykut Kazancıgil, İstanbul: Osmangazi Belediyesi Yayınları.

Kaplanoğlu, Raif (2003). Doğal ve Anıtsal Eserleri ile Bursa, İstanbul: Osmangazi Belediyesi Yayınları.

Kepecioğlu, Kâmil (2009). "Emir Sultan Camii", Bursa Kütüğü, C. 2, Haz. Hüseyin Algül, Osman Çetin, Mefail Hızlı, Mustafa Kara, M. Asım Yediyıldız, İstanbul: Bursa Büyükşehir Belediyesi-Bursa Kültür A.Ş. Yayınları, s. 33-36.

Kepecioğlu, Kâmil (2009). "Emir Sultan Türbesi", Bursa Kütüğü, C. 2, Haz. Hüseyin Algül, Osman Çetin, Mefail Hızlı, Mustafa Kara, M. Asım Yediyıldız, İstanbul: Bursa Büyükşehir Belediyesi-Bursa Kültür A.Ş. Yayınları, s. 37.

Özaydın, Neslihan (2017). Arşiv Belgeleri Işığında 1855 Depremi ve Bursa Yapılarına Etkisi, Uludağ Üniversitesi (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Bursa.

Tanman, M. Baha (1995). "Emir Sultan Külliyesi", TDV İslâm Ansiklopedisi, <http://islamansiklopedisi.org.tr/emir-sultan-kulliyesi> (Erişim Tarihi:14.03.2024).

Ulusoy, Mehmed Şemseddin (2021). Bursa Camileri ve Medreseleri Medâr-ı Şemsî Devvâr-ı Şemsî, Bütün Eserleri 4, Haz. Mustafa Kara, Betül Tarakcı, Selime Terzioğlu, Bursa: Osmangazi Belediyesi Yayınları.

Ekler

Belge 1: Depremde harab olan Bursa'daki Emir Sultan Camii ve Türbesi'nin tamiri için tanzim olunan keşf-i evvel defterinin tercümesi. (Kaynak: B.O.A., EV.d... / 32540, H. 1.03.1274 / M. 20 Ekim 1857)

Sh. 1

Mahrûsa-i Bursa'da defîn-i hâk-ı ıtırnâk olan kutb-ı dâire-i cihân Hazret-i Emir Sultan kuddisesırrihu'l-müste'ân efendimizin kârgîr câmi'-i şerîf ve türbe-i münîfleri mukaddemâ vukû' bulan hareket-i arzdan ziyadece harâb ve minâreleri dahi külliye münhedim olup ta'mîr ve tecdîde muhtâc bulunmuş olduğundan keşif ve mu'ayenesi husûsu eyâlet-i mezkûr müşîri devletlü Paşa hazretlerinin inzimâm-ı re'y-i âlîleri ve bâ-ma'rifet-i şer'-i şerîf ve meclis-i kebîr-i eyâlet ve bu tarafda memûren bulunan erkân-ı harbiye ve mühendishâne-i hümayûn zâbitânı ve keşfine memûr ebniye-i hâssa hulefâsından Hacı Akif Efendi bendeleri ve Mısrılı Yani Kalfa ve sâir erbâb-ı vukûf kulları ma'rifetleriyle mahall-i âliye varılıp yegân yegân mu'âyene ve müşâhede olundukda icâb eden resm-i musattahlarıyla berâber evsâf ve eşkâlini mübeyyen terkîm ve tanzîm olunan keşf-i evvel defteridir ki ber-vech-i âti zikr olunur.

Zikr olunan kârgîr câmi'-i şerîfin üzerindeki kubbesi ziyadece harâb olup hedmiyle tecdîde muhtâc bulunmuş olduğundan evvel emirde mevcûd kurşunları ref' mezkûr kubbe ile etrâfındaki duvarlarının ikinci kafa tahtasına kadar fesh ve tesviye olunarak bir mikdâr taş mevcud mâ'adâsı cedîd seng-i kûfegîden ince tarak ile tesviyeli demir kened ve zıbana ile merbût bîrûnunun köşe ve pencere beynleri som sütunlar inmeli derûnu cedîd battal tuğladan hâlis harc ile memzûc kadîmi vechile seng-i mezkûrdan avadanlıklı pencere söğeli bâlaları kârgîr yay kemerli ve emrudî avadanlıklı som saçak ve kafa tahtalı ve iktizâsı üzere demir kirişler ile bağlamalı köşe mahalleri nîm kavis kârgîr kubbeli üzeri seng-i mezûr kebîrlerinden bir tarafı avadanlıklı üzeri tesviyeli ulyâ tabakasının som kanâdilin gezinti? Döşemeli üzengi mahalline çıkınca kârgîr duvarlı üzeri battal tuğladan mezkûr harc ile iktizâsı üzere kebîr meşe ağacından ve mezkûr kiriş ile rabtlı metîn ve müstahkem kârgîr kubbeli üzeri turâb harc fereşli atıkkurşun noksanı tekmiîl olarak ziviyle pûşide ve nev resim yaldızlı müceddeden nühâs alemli mezkûr kubbe etrâfı evsâf-ı mezkûre üzere som saçaklı derûnunun kanâdilin mahalli etrâfına demir nevresim parmaklık ve bilcümle üç kat sıva ve alçıdan ma'mûl mala kârî mihrab ve pencere bâlaları şükûfe işleme ve pervazlı tahtı ferîş? Ve takoz ve gül işlemeli üç kat kafa tahtalı ve bilcümle zemîn ve havâle pencerelerine meşeden ma'mûl nev resim çerçevesi ve müceddeden fevkânî mahfil ve tahtında kapı derunu tarafeynine etrâfı çıkırıçkîrî parmaklı derûnu kiriş ve döşemeli iki aded maksûre bölmeli ve ceviz elvâhından tavşan kârî vasatî göbekli bâlâsı külah ve alem üzeri mağûn boyalı ve göbek ve pervazları yaldızlı gâyet müzeyyen minber-i şerîf kezâlik kürsülü ve mevcûd mermer pencere ve kapı söğelerinin ağartmasıyla cilâ ve tesviyeli mezkûr çerçeve ve mevcud kuyu kanadlarına revgan boya ve nev resim müceddeden top kanâdîl askılı bîrûnu etrâf-ı erba'asının duvarları vechile sıva derz ve badana tılâsıyla ve sâir müştemilât-ı kâffesi tekmiîl olarak ve'l-hâsil

Mezkûr pencerelere som söğ ve meşeden ma'mûl çam çerçeveler inşası

Kıt'ât	Devren	Arzan	Cismen
16	10	6	4
3	10	6	4
8	9	6	4
Terbi'an 262 zira' fî 80 20.960			

Köşe mahallerine nim kavis kârgîr kubbeler inşâsı

Kutran 6 zira' 1 parmak

Sathan 59 zira 19 parmak fî 130

[Yekûn] 7.773 guruş

Demir kirişleri 5.000 kıyye fî 5, 25.000 guruş

Evsâf-ı mezkûre üzere kebîr kârgîr kubbe inşâsı

Kutran 21 zira'

Sathan 692 zira' 17 parmak fî 150 guruş

[Yekun] 103.906 guruş

Müceddeden yaldızlı nühâs alemleri 5.000 guruş

Evsâf-ı mezkûre üzere som saçak ve kafa tahtaları inşâsı

Devren	Arzan	Cismen	
160	1	15 zira	6 parmak
144	1	12	-
144	1	10	-
Terbi'an 688 zira' fî 300 guruş 206.400 guruş			

Kubbe derûnunda som kanâdîl gezinti mahalliyle nev resim demir parmaklık inşası

Som gezinti mahalli:

Devren	Arzan	Cismen
63,5	1,5	18
Terbî'an 94 sina 6 parmak fî 350 guruş 32.987,5 guruş		

Parmaklıkları

Devren	Kadden
63,5	1,5
1900 kıyye fî 5 9500 guruş	

Müceddeden fevkânî müezzîn mahfilî inşâsı

Tûlen		Arzan	
Zira	Parmak	Zira	Parmak
11	12	3	-
6	-	1	12
Terbî'an 43,5 zira' fî 50 2175 guruş			

İki aded Maksûre inşâsı

Kıt'ât	Tûlen/zira	Arzan/zira
2	8	4
Terbî'an 64 zira fî 30 guruş 1920 guruş		

Minber-i şerîf ve kürsü inşâsı

15.000 guruş minber-i şerîf

5.000 guruş kürsü

Evsâf-ı mezkûre üzere sıva tecdîdi

Kutran 21 zirâ

Terbî'an 692 zira' 17 parmak fî 30 guruş

[yekûn] 20.781 guruş

Duvarları

Devren 92 zira', kadden 19 zira'

Terbî'an 1748 zira' fî 20

[Yekûn] 34.960 guruş

Mevcûd pencere söğelerinin ağartması

Kutran	Devren		Kadden
Zira'	Zira	Parmak	Zira
16	10	18	12
1	14	-	18
Terbî'an 96,5 zira' fî 5 482,5 guruş			

Câmi-i şerîfin kebîrkapısı üzerinde mevcut târihinin boya ve yıldız taze-
lenmesi masârıfı 1500 guruş

Müceddeden sacdan ma'mûl yıldızlı top kanâdîl askıları

1 adet 2500 yüz elli kanâdilli

8 adet 8000 guruş altmış kanâdilli

10.500 guruş

Sh. 2a

Câmi-i Şerîfin su geçmemiş mahalli ebniyesinin bir tarafı münhedim ve mevcûd olan ebniyesi dahi murûr-ı zaman ile müşrif-i harab olup hedmiyle tecdîde muhtâc bulunmuş olduğundan fesh ve tesviye olunarak mevcûd mermer sütunlar üzerine kebîr meşe ağacından taban ve sütun kezâlik tabanlı üzeri kebîr oyanlık(?) sanevber ağacından mâhya ve mikraslı atık enkâzından baba ve göğüsleme ve gedikli üzeri yedi ve sürtme ağaçlarından mertekli döşeme tahtasından kaplı noksanı tekmlil olarak mevcud kurşunları zobuyla ferşli oyanlık iki kat kirişleme ile ulyası tavan tahtasından Bağdâdî ve süflası kebir tahtadan Selimîkârî kaval şişe ile nev resim tavanlı fevki Domaniç tahtasından

döşeme etraf-ı selasesi Bağdâdî saçaklı sütunlar beynleri ahşap bölme ve meşeden ma'mûl ayna cam ile çerçeve kilid ve zenberek ile çifte kanadlı doğrama kapılı tarafeyni nev resim her merdiven ve etrafı çıkırıkçıkârı parmaklık ile iki aded merdivenli ve bi'l-cümle üç kat sıva ve yağlı elvan boyalı ve sacdan ma'mûl kanâdîl askıları ve sair müstemilat tekmîl rub' derce enkâz ile mahlût müceddeden su geçmemiş ebniyesinin inşası

Ebniyesi

Tûlen		Arzan		Kadden	
39	6	7	12	11	6
Terbî'an 294 zira 9 parmak, fî 250 guruş Yekûn: 73.893,5 guruş					

Teneke oluk ve boruları Bağdâdî Saçağı

Devren 56 zira'

Arzan 12 ziraM

Terbî'an 672 zira' fî 40 guruş

Yekûn: 26.880 guruş

Kanâdîl askıları

19 aded beheri yirmi beş kanadilli, fî-i beheri 500 guruş

Yekûn: 5000 guruş

Zikr olunan münhedim minârelerin mevcûd kürsüler tesviye ve ta'mîr olarak cedîd seng-i kûfegîden ince tarak ile tesviyeli demir kenar ve zıbana ile rabtlı birbirine mümtazic bîrûnu oluk açma ve sîmle kafa tahtalı derûnu baba ve kademeli şerefe tabanına çıkınca som küp ve gövdeli ve evsâf-ı mezkûre üzere bîrûnu sîmle ve ferîş ve gül işlemeli som şerefe üzerinin bâlâsı kezâlik avadanlıklı som penek üzeri kebîr seran ikâmeli ve demir çenber ve kiriş bağlamalı sîrtme ağacından medreli Kütahya tahtasından kaplı noksanı tekmiil olarak mevcûd kurşun pûşîdeli ve yaldızlı nev resim tamâmı alemlî şerefe etrâfları demirden ma'mûl tahta pûre çivi ile korkulukları ve sacdan ma'mûl kanâdîl askılı ve beyaz yağlıboyalı mevcûd kürsüler üzerine nev-resim müceddeden som minareler inşası

Mevcûd Kürsüler tam'îri

Kıt'ât	Tûlen		Arzan		Kadden
2	3	12	3	12	10
Terbî'an 124 Zira' fî: 20 4900 guruş					

Soma Küp ve Gövdeler inşası

Kıt�at/Zira	Devren/Zira�	Kadden/Zira�
2	12,5	4
	9,5	16
Terb�an 252 zira� f� 250 guruş 63.000 guruş		

Nev-Resim som şerefeler inşası

Kıt�at/Zira	Devren/Zira�	Kadden/Zira�
2	12,5	3,5
Terb�an 87,5 zira� f� 350 guruş 30.625 guruş		

Som Penek Inřası beheri

Kıt�at/Zira	Devren/Zira�	Kadden/Zira�
2	9,5	10
Terb�an 190 zira� f� 225 guruş 42.750 guruş		

K lahlar Inřası, beheri

Kıt�at/Zira	Devren/Zira�	Kadden/Zira�
2	9,5	11
Terb�an 209 zira� f� 130 guruş 27.170 guruş		

Şerefe etrâflarının demir korkulukları

Kıt'ât/Zira	Devren/Zira'	Kadden/Zira'
2	12,5	12
Terb'ân 312,5 zira fî 80 guruş 25.000 guruş		

Müceddeden Nev-resim yaldızlı nühâs alemleri

Kıt'ât 2 aded fî 100

Yekûn 2000 guruş

Sacdan ma'mûl kanâdîl askıları

Kıt'ât: 48 aded fî 120 guruş

Yekûn: 5.760 guruş

Sh. 2b

Zikr olunan harâb türbe-i şerîfın evvel emirde erbâb-ı amele istihdâmıyla mevcut kurşunları ref' ve sanduka-i şerîf üzerine kebîr ağaçlar ile hıfz olunarak mezkûr kubbe ve etrâfının kârgir duvarları zemîne kadar fesh ve tesviye olunarak Kabristan tarafındaki temellere metânet için müceddeden sıfır zemin ile iktizâsı üzere kebîr meşe ağacından kazıklar rekisiyle üzeri mezkûr ağaçdan ısgaralı taş-ı cedit hâlis harç ile kârgir pâye ve sed duvarları inşâsı

Hafriyesi

Tûlen/Zira	Arzan/Zira'	Umkan/Zira'
10	10	6
Terb'ân 660 zira' fî 3 1980 guruş		

Pâye ve Sed duvarları inşâsı

Tûlen/Zira	Arzan/Zira'	Umkan/Zira'
10	10	2,5
6	2	5
Terb'ân 310 zira' tensîfen fî 60 guruş 18.600 guruş		

Zikr olunan türbe-i şerîfin mevcûd temelleri ta'mîr ve tesviye olarak cedîd battal tuğladan hâlis harçla derûnu meşe ağacından gizli hatıl ve peştuvanlı kadîmi vechile pencere ve kapı mahalleri terkiyle bir mikdar mevcûd ma'adâsı cedid senk mermerden ince tarak ile tesviyeli demir kenar ve zıbana ile merbût bâlâsı devr-i iktizâsı üzere demir kirişler ile bağlamalı üzengi mahalline çıkınca metin olarak kârgir duvarlı üzeri mezkûr tuğla ve harç ile kârgir kubbe üzeri turab harç fereşli noksanı tekmîl olarak atik kurşun pûşîde ve nevresim yaldızlı nühâs alemlî mezkûr kubbe etrâfı senk-i mezkûrdan avadanlıklı som simle saçak ve kafa tahtalı ve mevcud demir parmaklıklar tamir ve tesviye olunup mahallerine vaz'ı derûn bîrûnu üç kat sıvalı ve alçıdan ma'mûl malakârî kesme perdaz pencere bâlâları şükûfe işleme tahtı ferîş ve gül açma üzeri emrudî avadanlıklı kafa tahtalı pencere derûnları mücellâ mermer döşemeli ve meşeden ma'mûl nev-resim çerçeve ve mevcûd kapısının tamiriyle mahalline vaz'ı ve sanduka-i şerîfe etrâfı ahşab ve döşemeli mevcûd şebekesine boya ve yaldız vaz'ıyla ve müzeyyen top askılı ve sâir müştemilât tekmîl olarak metin ve müstahkem türbe-i şerîf ebniye-i âlisinin müceddeden inşası.

Kârgir Duvarları

Devren/Zira	Arzan/Zira'	Kadden/Zira'
56	2	7,5
Terbî'an 840 177 zira' 16 parmak minha 665 zira 8 parmak fî 80 52986 guruş		

Mezkûr duvardan minha olunacak pencereleri beheri

Kıt'at	Tûlen		Arzan	Kadden	
	Zira'	Parmak	Zira'	Zira'	Parmak
7	2	8	2	4	18
1	2	12	2	4	12
Terbî'an 177 zira' 16 parmak					

Mezkûr pencerelere senk-i mermerden mücellâ söğ e inşası beheri

Kıt'at	Devren	Arzan	Cismen
	Zira'	Zira'	Parmak
7	15	10	5
1	15	12	6
Terbî'an 120 zira' fî 130 15.600 guruş			

Kârgir kubbe inşâsı

Kutran 14 zira'

Terbî'an 306 zira' fî 150 guruş

[yekun] 45.900 guruş

Üzerinin nev-resim nühâs alemleri 3500

Demir parmaklık ta'mîri 7 aded fî 100 guruş [yekûn]700 guruş

Pencere derûnlarna mücella mermer ferşi beheri

Kıt'ât	Tûlen		Arzan	
	Zira	Parmak	Zira'	Parmak
7	2	8	1	20
Terbî'an 29 zira' 18 parmak fî 150 guruş 4462,5 guruş				

Mezkûr pencereye meşeden ma'mûl ayna cam ile çerçeveler inşâsı

Kıt'ât	Tûlen		Arzan	
	Zira	Parmak	Zira'	Parmak
7	4	18	2	8
Terbî'an 77,5 zira' fî 40 guruş 3100 guruş				

Mevcûd kapısının ta'mîri 150 guruş

Derûnunun ahşap döşemesi inşâsı terbî'an 150 zira'

Sanduka-i şerif ve etrafının şebekesinin tanzîmi 2500 guruş

Müzeyyen top askı masârıfı 1500 guruş

Muvacehe penceresi üzerine mevcud tarih ve tuğra-yı âlişân ta'mîr ve yaldızlı tecdîd olunarak mahalline vaz'ı 3000 guruş

Mezkûr türbe-i şerîf tarafeyninde harab tahtânî odaların üzerindeki sakafî âriyete alınarak mezkûr duvarların sağ mahallerine kadar fesh ve tesviye olunarak noksanı taş ilavesiyle hâlis harçla derunu meşe ağacından hatıl ve peştvanlı derûnları sütun ikâmeli mevcûd demir parmaklık ve çerçeve ile kadimi misillü pencereli sakaf tahtına çıkınca kârgir duvarlı üzerinde sakaf ve tavanının tecdîd misillü ta'mîr ve inşâsıyla noksan tekmîl olarak mefrûş kurşunlarının ferşi ve müceddeden üç kat sıva ve yağlı elvan boya tâzelenmesiyle odaha-i mezkûrun kâimen ta'mîri ve i'mârı

Tûlen		Arzan	Kadden	
10	-	10	6	-
10	-	10	6	-
6	12	5	-	18
Terbî'an 237 guruş 9 parmak fi 60 guruş 14.242,5 guruş				

Mahall-i mezkûr ittisâlinde diğ̃er fevkânî harâb ebniyesinin sakaf ve tavan ve döşemesinin ve tahtındaki kârgîr duvarın tecdîd misillü ta'mîr ile müceddeden sıva ve yağlıboya tılâsı

Tûlen/zira'	Arzan/zira'
16	5
Terbî'an 80 zira' fi 60 4800 guruş	

Muvâcehe penceresi önüne Selimîkâri kürsü ve başlıklı iki aded sütunlar ikâmeli üzeri kurşun pûşîde, tahtı Bağdâdî tavanlı ve üç kat sıva alçıdan ma'mul mala kârî vasatı göbek etrâfı ferîş ve gül işlemeli ve yağlı boyalı ve billur kanâdili kârgir taklidi müceddeden sundurma sakaf inşâsı

Tûlen/zira'	Arzan/zira'
10	7
Terbî'an 70 zira' fi 120 guruş 8400 guruş	

Sh. 3a

Türbe-i şerîf avlusu tarafeyninde mevcûd sundurma sakaflarının bîrûnu etrâfındaki duvarlarının ta'mîriyle yağlıboya tılâsı ve kurşunlarının i'mârı

Tûlen		Arzan	Kadden	
Zira	Parmak	Zira	Zira'	Parmak
23	18	8	5	11
23	18	7	-	18
14	-	5	-	-
Terbî'an 454 zira' 21 parmak fi 25 11.371,5 guruş				

Mezkûr avlu derûnundaki mermer döşemeleri çökmüş olduğundan bi'l-cümle mermerleri fesh olunup derununa iktizâsı üzere kârgîr lağım inşâsıyla derunu akçe tahtası resminde battal tuğla-i mahsûs ile döşeme darafeyni hâlis harç ile sıvalı üzeri kebîr kapak ferşli diğer mahalleri moloz imlâsıyla rıhtım tesviyeli rub' derece mevcûd mâ'adâsı cedîd senk-i mermerden birbirine mümtetice ince tarak ile tesviyeli döşeme inşası.

Câmi'-i şerîfle türbe-i mutahharanın arasında bulunan şadırvan avlusunda mevcûd olan mermerlerin ekserisinin mezar taşından bozulup ferş olunmuş olduğu ve bazılarının altında yazı dahi bulunduğu bi'l-mu'âyene tebeyyün eylediğinden işbu taşların feshiyle içlerinden mezar taşı olmayanların ibkâsı ve mâ'adâsı müceddeden ferş olunacağı şerh verildi.

Lağım İnşası

Tûlen/Zira'	Arzan/zira'	Umkan?Zira'
90	1,2	1,2
Terbî'an 202,5 zira' fî 80 16.299 guruş		

Rıhtım imlâsı üzerine mermer ferşi

Tûlen	Arzan	
Zira'	Zira'	Parmak
29,5	18	15
Terbî'an 549 zira' 10 parmak fî 150 guruş 82.412,5 guruş		

Mevcûd şadırvan taşlarının ağartmasıyla üzerine müceddeden demir parmaklık ve pirinç musluklarının tecdîdi

Şadırvanı

Devren 8 zira 5 parmak

Kadden 1,5 zira'

Terbî'an 8 zira' 15 parmak fî 5

[yekun] 143 guruş

Demir parmaklık tecdîdi 30 kiye fî 6 guruş [yekûn] 180 guruş

Pirinç musluk tecdîdi 11 aded fî 40 guruş [Yekun] 440 guruş

Mezkûr şadırvana cârî mâ-i lezîz tarîkine müceddeden zıbanaları yedirme sargılı kaba kuşak künkü ferşi. Tûlen 860 zira fî 20 guruş [yekun] 17.200 guruş

İmâret tarafındaki muhâfaza kapısı birûnunda münhedim muvakkithâne ebniyesi fesh ve tesviye olarak mevcûd temelleri üzerine kebîr meşe ağacından sütun ve payanda ve kuşaklamalı mevcûd taş ve hâlis harç ile iktizâs üzere

pencere ve kapı mahalleri terkiyle sakaf tahtına çıkınca kârgir duvarlı üzeri cedîd kurşun pûşide mükemmel sakafı tahtı iki kat kirişleme ile Bağdâdî tavan ve ahşap döşemeli senk-i mermerden söğ ve nev resim demir parmaklık ve meşeden ma'mûl ayna cam ile çerçeve kilid ve zenbürek ile doğrama kapılı derûn bîrûnu üç kad sıva ve yağlı elvân boyalı ve sâir müştemilât tekmîl müceddeden muvakkıthâne ebniyesi inşâsı

Tûlen/zira'	Arzan/zira'	Kadden/zira'
7,5	6	6
Terbî'an 45 zira' fi 250 11.250 guruş		

Mezkûr avlunun medrese tarafında dış muhâfaza kapısı önünde münhedim kârgir sütunların müceddeden inşâsıyla üzerinde kurşun pûşide saçığının ve kapı kanadlarının tecdîd misillü ta'miri ve tavanına müceddeden sıva ve alçıdan ma'mûl mala kârî feriş ve takoz ve göbek işlemeli bâlâsı yaldızlı târih ve tuğra-yı âlişânî ve yağlı elvân boyalı üzeri nühâs alemli ve sâir edevânı tekmîl mücedded misillü mezkûr kapı ve saçaklarının inşâsı

Yalnız Medrese tarafındaki kapı önüne kârgir sütunlar inşası

Kıt'ât/Adet	Devren/zirâ'	Kadden/ zirâ'
2	3,5	6,5
45,5 zira' fi 100 guruş 4550 guruş		

Evsâf-ı mezkûre üzere devir saçak kapı kanadları

Tûlen		Arzan	
Zira'	Parmak	Zira'	Parmak
6	2	4	12
Terbî'an 27 zira' 9 parmak 2737,5 guruş			

Tarih ve tuğrâ-yı âlişân masârıfı 1500 guruş

Câmi'-i şerîf bîrunu tarafında kabristan ve muhfaza duvarlarının tamiriyle üzerlerine hâlis harç ile kapak ferşi ve bîrûnuna derz ve badana tılâsı

Tûlen/zira'	Kadden/ zira'
80	2,5
14	4
42	1,5
Terbî'an 419 zira' fi 30 9570 guruş	

Mahall-i mezkûrda çeşmelerin tecdîd misillü ta'mîri 4 aded 1500 guruş

Câmi'-i mezkûr etrâfında kaldırımlarının ta'mîriyle tecdîdi terbî'an 2000 zira' fi 2, 4000 guruş

Câmi'-i şerîfin imâret tarafında avlu duvarı önüne müceddeden mermer takımlı çeşme inşası 2500 guruş

Türbe-i şerîf haricinde münhedim kârgir ebniye fesh ve tesviye olunarak etrafı mevcûd taşdan duvarı üzeri kiremi puşîde sakaflı ve neccârkârı kapılı derûn bîrunu derz ve badanalı nîm kârgir müceddeden tabutluk inşâsı

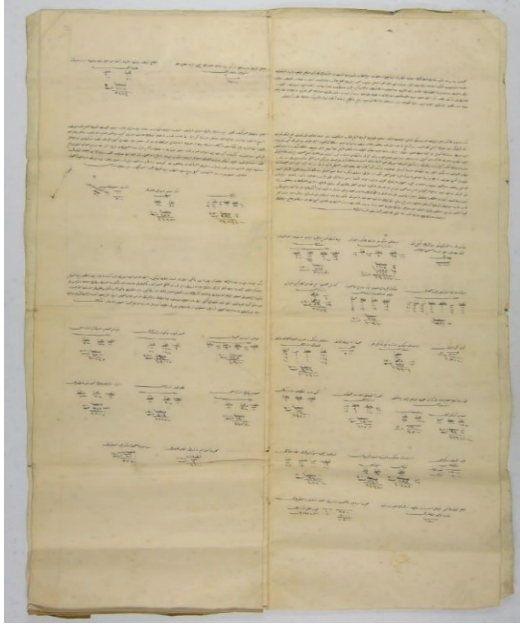
Tûlen/zira'	Arzan/ zira'
8	6
Terbî'an 48 zira' fi 60 guruş 2880 guruş	

Câmi'-i şerîf hâricinde münhedim kârgir helâlalarının müceddeden inşâsı

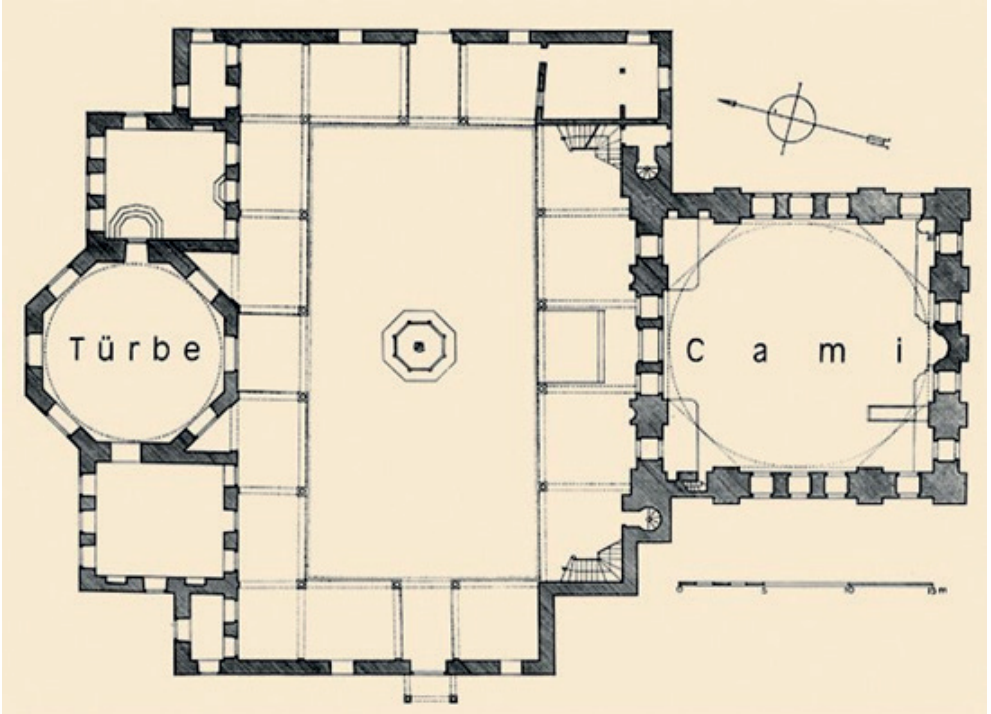
Tûlen/zira'	Arzan/ zira'
24	4,5
Terbî'an 108 zira' fi-100 guruş 10.800 guruş	

Meccûd lağımının ta'mîr ve tecdîdi tûlen 190 zira' fi 25 guruş [yekûn:] 4.750 guruş

Cem'an Yekûn: 1.332.321,5 guruş

Belge 2: Depremde harab olan Bursa'daki Emir Sultan Camii ve Türbesi'nin tamiri için tanzim olunan keşf-i evvel defteri. (Kaynak: B.O.A., EV.d... / 32540, H. 1.03.1274 / M. 20 Ekim 1857)

Plan 1: Emîr Sultan Camii ve Türbesi'nin planı (Kaynak: M. Baha Tanman, "Emîr Sultan Külliyesi", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/emir-sultan-kulliyesi> (Erişim Tarihi:14.03.2024).

Fotoğraf 1: Emir Sultan Camii ve Türbesi (Eser Çalikuşu, 2023)

Fotoğraf 2: Emir Sultan Camii (Eser Çalikuşu, 2023)

Fotoğraf 3: Emir Sultan Camii'nin batısındaki avlu girişi (Eser Çalığıuşu, 2023)

Fotoğraf 4: Emir Sultan Camii son cemaat yeri ve avlusu (Eser Çalığıuşu, 2023)

Fotoğraf 5: Emir Sultan Camii'nin minaresi (Eser Çalıkluşu, 2023)

Fotoğraf 6: Emir Sultan Camii'nin giriş kapısı üzerindeki kitabesi ve mahfili (Eser Çalıkluşu, 2023)

Fotoğraf 7: Emir Sultan Camii'nin son cemaat yeri (Eser Çalikuşu, 2023)

Fotoğraf 8: Emir Sultan Camii iç mekânı (Eser Çalikuşu, 2023)

Fotoğraf 9: Emir Sultan Camii'nin kubbesi (Eser Çalıküşu, 2023)

Fotoğraf 10: Emir Sultan Camii'nin mihrabı (Eser Çalıküşu, 2023)

Fotoğraf 11: Emir Sultan Camii'nin son cemaat yerinin üzerindeki asma kat
(Eser Çalığıuşu, 2023)

Fotoğraf 12: Emir Sultan Camii'nin kaş kemerli ve bağdadi tekniğindeki revakları
(Eser Çalığıuşu, 2023)

Fotoğraf 13: Emir Sultan Türbesi ve avludaki şadırvan (Eser Çalikuşu, 2023)

Fotoğraf 14: Emir Sultan Türbesi'nin dış cephesi (Eser Çalikuşu, 2023)

Fotoğraf 15: Emir Sultan Türbesi'nin ziyaret penceresinin üzerindeki kitabesi (Eser Çalığıuşu, 2023)

Fotoğraf 16: Emir Sultan Türbesi'nin iç mekânı (Eser Çalığıuşu, 2023)

Fotoğraf 17: Emir Sultan Türbesi'nin kubbesi (Eser Çalikuşu, 2023)

